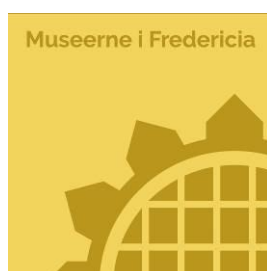

”Far - hvad er fred?”

Fortællinger fra Befrielsen

Tematekster

Lanceret af Museerne i Fredericia i anledning af 70-året for Befrielsen.

Udstillingen

Den digitale udstilling ”*Far – hvad er fred?*” består af 3 elementer:

- 16 lyd-fortællinger om, hvad der skete i og omkring Fredericia den 4. maj 1945. Interviewene er optaget specielt til udstillingen og lavet i perioden april 2014 til februar 2015. Der er lagt vægt på, at de interviewede var børn eller unge under på befrielsesaftenen.
- 9 temasider, der berører forskellige emner fra Besættelsen. Siderne er en blanding af tekst og lydclip, som stammer fra ovenstående interviews.
- I appen ”Museerne i Fredericia” er der indlagt en byvandring med lyd-fortællinger og billeder, der viser glimt af livet under Besættelsen rundt om i Fredericia. Fortællingerne kan også høres, uden man bevæger sig rundt i byen.

Billeder

Billederne brugt i dette materiale stammer fra Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og omegn og forestiller:

- Forsiden: Danske soldater på Lillebæltsbroen hilser de britiske tropper velkommen.
Side 4: Frihedskæmpere foran Hotel Victoria i Vendersgade, 5. maj 1945.
Side 5: Frihedskæmpere foran Hotel Victoria i Vendersgade, 5. maj 1945.
Side 9: HIPOer samlet på Fælleden i Fredericia.
Side 10: Arrestation af værnemagere.
Side 12: Tyskerpige hentes i 1943.
Side 15: Modstandsfolk maj 1945.
Side 16: Afsporing af tysk tog på rangerbanegården, 1945.
Side 17: Restings Isenkram i Danmarksgade 13 blev udsat for schalburgtage, 7. maj 1944.
Side 18: Elever og lærere på Fredericia Realskole efter Befrielsen.
Side 20: Barn med Royal Air Force hue ved briternes ankomst til Fredericia.
Side 24: Tyske flygtninge på vej til eller fra banegården.
Side 27: Tyske soldater fejrer jul i Fredericia.
Side 29: Tyske tropper på vej hjem til fods.
Side 31: Prinsen Port muret til som beskyttelsesrum.
Side 34: Kaffekø.

Copyright

Museerne i Fredericia © 2015

Udarbejdet af Ditte Svane og Rasmus Welling

Dagen derpå

Om aftenen den 4. maj 1945 var der vild jubel over frihedsbudskabet. Efter flere år med udgangsforbud efter kl. 21 løb folk på gaden og festede og sang. Mange rev de forhadte mørklægningsgardiner ned og brændte dem af midt på gaden. Gennem hele natten fortsatte festen flere steder.

På sin avisrute så Ella Mortensen resterne af befrielsesfesten:

"Vi fik at vide nede på avisen, at hvis krigen sluttede, så skulle vi møde om morgenen, for så ville der blive lavet en avis. Da så det blev sagt i radioen om aftenen, at der var fred, så sagde Mor med det samme: "I skal tidligt op i morgen." Så jeg kørte ned på dagbladet og fik hentet aviser. Da kunne vi se, det havde gået voldsomt til rundt omkring i byen. Både med affald, der lå rundt omkring, at der var blevet brændt af. Og flag der hang rundt omkring i vinduerne. Vinduerne stod åbne, selvom det ikke var helt sommer. Vi havde været vant til, det skulle være tæt lukket, så folk skulle skynde sig at have lukket op over det hele. Og aviserne var færdige, de stod klar med hver vores navn på og lagt frem. Så kørte jeg ud, jeg kan ikke huske nøjagtig, hvad klokken var, men den har i hvert fald ikke været mere end seks. Nogen steder var de jo ikke engang kommet i seng endnu. Nogen steder var der flag ud af vinduerne, og man kunne høre de snakkede og råbte inde i lejlighederne."

- Ella Mortensen

Næste morgen var der hidsig aktivitet i hele byen. Modstandsbevægelsen fik travlt og trådte i karakter som en slags ordensmagt, for det danske politi var blevet arresteret af tyskerne i september 1944, og de fleste politifolk var enten gået under jorden eller sendt i fangelejre. I Fredericia stillede frihedskæmperne sig til parade foran deres nye hovedkvarter, Hotel Victoria i Vendersgade. Endelig kunne de stå frem og vise, hvem de var. Under krigen havde de været nødt til at holde hemmeligt, at de hørte til modstandsbevægelsen, fordi de kunne risikere at blive arresteret og sendt i koncentrationslejr, hvis nogen sladrede til tyskerne om dem. Frihedskæmperne bar et blåt armbind med to røde striber og en hvid i midten, mange med et lille emblem med Danmarks rigsvåben.

”Det var om formiddagen, da var jeg oppe i Vendersgade, hvor Hotel Victoria, som det hed dengang, der mødtes alle modstandsfolkene, de stod til parade ude på gaden. De var jo helte. Det var de da. Men så var man også lidt skuffet over – for det var noget mærkelig påklædning, de havde. Nogle havde kedeldragter. Nogle havde gamle uniformer. Det lignede en blandet landhandel, men det kunne jo ikke være anderledes. Og så kom der mange frem, som man kendte af navn eller udseende. Det var helt sjovt at se. Det havde man ikke regnet med. At ham og ham var frihedskæmper.”

- Aksel Sommerby

Frihedskæmperne begyndte allerede den 5. maj om formiddagen at hente stikkere og værnemagere, som skulle afhøres og i mange tilfælde også retsforfølges og straffes. På gaderne klippede man håret af de kvinder, der havde haft tyske kærestere. Se mere under temaerne Tyskerpiger og Stikkere og værnemagere.

"Dagen efter det var jo almindelig arbejdsdag. Jeg arbejdede på et forsikringskontor. Og under krigen var der mange soldater, de havde jo ikke noget job, så vi havde en soldat ansat. En rigtig guttermand var han. Men den femte maj, da mødte vi jo så op på arbejde. Og vi havde bestemt ikke i sinde at skulle arbejde. Men da vi så kom op på kontoret så gik han ind til chefen, så sagde han: "Vi vil altså ikke arbejde i dag." Nå? Nej, men det var så det. Så vi arbejdede ikke, vi gik ud og festede videre. Simpelthen. Ud og snakke med folk. Og glæde sig over at det hele var bare... At nu kunne vi sige noget uden at skulle gemme på ordene."

- Edel Pedersen

Der var bred enighed om, at femte maj var en festdag ud over det sædvanlige. På skolerne hejste man dannebrog og gav bagefter børnene fri, og folk tog fri fra arbejde. I stedet gik de fleste ud på gaden for at fejre Befrielsen og se, hvad der skete i byen. Overalt blev der flaget med Dannebrog, og folk lod endelig snakken gå frit, nu hvor man ikke længere behøvede frygte for, hvad man sagde, og hvem der hørte det.

Allerede under besættelsen var der blevet skrevet en frihedssang. Den blev trykt i det illegale blad *Frit Danmark* i marts 1945. Efter oplæsningen af frihedsbudskabet den 4. maj blev sangen spillet på BBC, og allerede dagen efter i dansk radio. Den blev sunget på gaderne i mange danske byer i befrielsesdagene.

"Jeg husker femte maj. Min mor – hvor hun havde fået det fra, det ved jeg ikke – men hun havde pludselig teksten til frihedssangen og havde nogle kommentarer til teksten, som ikke passede hende som pæn dame – forbandede år og sådan noget. Men jeg kan også huske den glæde man havde, når man sang den. Og virkelig var stolt over, at nu var der altså..."

- Ulla Nagy

Selvom *Danmarks frihedssang* hurtigt blev populær, var der delte meninger om den. Nogle mente, den var for direkte og aggressiv i teksten. Det viste sig, at den ikke var langtidsholdbar. Den blev efterhånden afløst af den mere afdæmpede og poetiske sang *En lærke letted'*, som i dag findes i Højskolesangbogen.

Værnemagere og stikkere

Da Danmark den 9. april 1940 blev besat af Tyskland, udsendte kongen og regeringen en proklamation om, hvad der var sket og hvordan man skulle forholde sig til det:

”De tyske Tropper, der nu befinder sig her i Landet, træder i Forbindelse med den danske Værnemagt, og det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand overfor disse Tropper. (...) Ro og Orden maa præge Landet, og loyal Optræden maa udvises overfor alle, som har en Myndighed at udøve.”

Frem til 29. august 1943 førte den danske regering den såkaldte *samarbejdspolitik*, som havde til formål at skåne befolkningen og bevare så meget indflydelse som muligt på danske hænder. Nogle valgte derfor at samarbejde og handle med tyskerne – også fordi det i krigens første år var svært at se, hvem der ville vinde. Mange danskere var imod samarbejdspolitikken og så ned på dem, der frivilligt samarbejdede med tyskerne – de såkaldte *værnemagere*. Folk, der hjalp tyskerne med at angive eller afsløre for eksempel modstandsfolk, blev kaldt *stikkere*. De gjorde det typisk for penge eller andre fordele. Allerede tidligt under Besættelsen begyndte modstandsgrupperne at lave lister med navne og adresser på begge grupper.

Den 5. maj begyndte frihedskæmperne at hente stikkere og værnemagere. Det havde to formål: dels at sikre, at personer, som havde haft for tæt kontakt til tyskerne, blev straffet, men også for at undgå selvtægt fra byens borgere.

”Men så 5. maj kan jeg også huske. Min far tog mig med i byen. Vi skulle ud i byen, ud og mærke stemningen og så videre. Og så kom vi ned til Vendersgade. Og der var jo masser af mennesker på gaden. Der var stor glæde. Folk var glade. Men så så jeg, at der kørte nogle lastbiler med lad på. Og de stoppede op nogle steder i Vendersgade. Og så kom der nogle folk op på det lad. Og så sagde jeg til min far: ”Hvad skal de mennesker? Hvorfor skal de derop?” Og det var så noget med de tyskervenlige eller stikkerne eller sådan noget, de samlede op. Det skete meget hurtigt. Men det var i hvert fald også noget, der gjorde indtryk på mig. At se folk blive samlet op som kreaturer på de dér lastvognslad. Jeg ved ikke, hvorfor min far tog mig med, men det gjorde han. Om det var for at jeg skulle opleve det? Det ved jeg ikke.”

- Kirsten Peier

I Fredericia blev cirka 130 personer fra byen hentet til ”beskyttelsesarrest”. De blev først afhørt på Hotel Victoria i Vendersgade, hvor modstandsbevægelsen havde hovedkvarter. Nogle kunne herefter tage hjem igen, men andre blev interneret i en træbarak på volden ved siden af det hvide vandtårn.

”Så så vi de kom med værnemagere og stikkere – alle dem, de havde mistanke til, de blev hentet. De hentede dem jo rundt omkring. De havde jo lavet kartoteker og notater om, hvem det var. Så kørte de med åbne lastbiler med frihedskæmpere med maskinpistoler oppe på ladet. Så kørte de ind i Vendersgade. Det gamle Hotel Victoria, der havde de som opsamlingssted. Der var vi flere gange inde og se. Så hujede vi, når der kom nogen.”

- Verner Jensen

På Hannerup Pavillon holdt HIPOerne til. HIPO står for Hilfspolizei (hjelpepoliti) og var en politistyrke af frivillige danske mænd. Korpset blev oprettet af besættelsesmagten efter interneringen af det danske politi i september 1944. Cirka 100 HIPOer kom til Fredericia i februar 1945, og deres opgaver var at bevogte jernbanelinjerne og banegården for at forhindre sabotage. De patruljerede også i byens gader og kontrollerede folks legitimationskort. Ved Befrielsen frygtede modstandsbevægelsen en åben konfrontation med HIPOerne, men de overgav sig uden kamp.

”Der kommer nogle tyske militærvogne kørende. Lorry'er, åbne lastvogne. Og de var fyldt med de dér HIPOer ude fra Fuglsang. De sad med deres våben. Der var nogen, der begyndte at huje og råbe og skrig ”landsforrædere” og spyttede efter dem. Der var en mand, der sagde: ”Lad være, det er farligt.” Men de var på vej ind og skulle overgive sig. Og det foregik ude på fælleden i den store bygning – det er nærmest sådan en stor garagebygning.”

- Aksel Sommerby

HIPOerne havde ofte en meget brutal fremfærd og opførte sig langt værre end de tyske soldater. De var forhadte af befolkningen under krigen, og efter Befrielsen blev de arresteret og fik hårde straffe. Nogle blev dømt til døden og henrettet, mens andre fik lange fængselsstraffe.

Selvom der generelt var stor uvilje mod dem, der havde arbejdet for eller med de tyske soldater, kunne det være med blandede følelser, man så disse mennesker blive arresteret.

”Så kommer vi til femte maj. Så kan man høre nogle lastbiler, der kommer kørende. Også ind i naboejendommen. Øverst oppe, der boede en dame, hun havde en datter, der var noget ældre end mig. De var ude og hente tyskertøser og stikkere. Det var de ret hurtige til. Og så er det, man er lidt i et dilemma, for jeg syntes denne her dame hun var så flink og jeg havde fået meget af datterens legetøj. Så – hvor meget patriot er man?”

- Ruth Bjarup

”Og så var de begyndt at køre rundt efter håndlangere og værnemagere og sådan noget. Jeg tror, det var nede i Kongensgade, der vidste jeg en skolekammerat, en pige, hendes far havde været sympatisør. Ham var de nede og hente, og da stod hun udenfor. Det kunne jeg lige godt ikke lide. Jeg syntes, det var lidt underligt, det var én jeg kendte. De kom kørende med de dér lastvogne, så havde de sat et rækværk op. Sådan primitivt. De stod op. Det var lidt primitiv, men sådan var det dengang. Man hadede dem. Det gjorde man. Det kan folk ikke forestille sig.”

- Aksel Sommerby

Efter Befrielsen indførte Folketinget fire værnemagerlove med tilbagevirkende kraft. Det betød, at man kunne blive straffet for samarbejdet med tyskerne, selvom det ikke var ulovligt under Besættelsen.

Tyskerpiger

De illegale blade havde krigen igennem bidraget til en hadefuld stemning mod piger og kvinder, der gik med tyske soldater. Bladene kaldte dem "feltmadrasser" og "tyskertøse", og de blev omtalt som landsforrædere. I bladene blev der trykt sangtekster om dem, og der blev også bragt navne og adresser på kvinder, man formodede havde forhold til tyske soldater. Det førte til at kvinderne blev socialt isolerede, og at de blev chikaneret både fysisk, psykisk og seksuelt. Den mest udbredte form for chikane var at klippe pigerne skaldede, hvilket allerede fandt sted fra Besættelsens begyndelse.

På Voss-fabrikken mellem Sjællandsgade og Vester Voldgade ville arbejderne i 1943 have ti tyskerpiger og fem nazister afskediget. Ledelsen nægtede, og arbejderne gik i strejke. Da nogle af pigerne gik hjem fra arbejde, blev de fanget og klippet skaldede. Nogle tyske marinesoldater kom dem til hjælp og skød op i luften med deres pistoler. Efterfølgende gik pigerne rundt med marinesoldaterne og udpegede dem, de ville have straffet. Det affødte stor tumult med slagsmål og smadrede ruder.

"Når min mor og jeg gik i byen. Jeg kunne jo ikke lide at se tyskerne med de grønne uniformer. De gik jo også rundt i byen. Så en dag, vi kom op af Norgesgade, og kom forbi Jyllandsgade op mod Slesvigsgade, så pludselig så trak min mor af sted med mig. Vi skulle skynde os hjem. Og jeg kunne ikke forstå hvorfor hun trak sådan af sted med mig og vi skulle skynde os hjem. Senere har jeg fundet ud af, at det var fordi de var ved at klippe de piger, der havde kommet sammen med tyskerne. Når de kom ud fra Voss, når arbejdsdagen var slut, så fik de fat i de tyskerpiger, og så klippede de dem, og det var det, min mor havde set. Men jeg nåede ikke at se det. Jeg registrerede, at jeg blev hevet væk i en fart."

- Kirsten Peier

Ved Befrielsen opstod en meget stærk national stemning i befolkningen. Ud over for eksempel at flage med Dannebrog og synge fædrelandssange havde befolkningen også et stort behov for at skabe afstand til alt, der havde med tyskerne at gøre. Tyskervenlige personer og folk, der havde handlet eller samarbejdet med tyskerne, blev arresteret af modstandsbevægelsen – se også temaet "Stikkere og værnemagere". I forlængelse af dette mente mange, at også de piger og kvinder, der havde gået med tyske soldater, skulle straffes.

Aase Folmann Petersen var fem år og forstod ikke rigtig, hvad der foregik:

”Jeg kan ikke huske, om det lige var dagen efter, men der kom en lastbil kørende op ad vejen. Hvor på ladet stod flere piger. Da stoppede de - jeg kan ikke huske om det var to huse fra os – der skulle de hente en pige også. Og hun havde sådan et langt flot bølget hår. Det blev klippet. Og vi børn vi måtte spytte på dem, fik vi at vide. Og jeg kunne spytte på hjulet. Og så kørte de ellers ned ad vejen igen. Vi vidste jo ikke, hvorfor de gjorde det.”

- Aase Folmann Petersen

Klipningerne har været en brutal affære og er at regne for voldshandlinger. Selvom mange efterfølgende har ment, at klipningerne var at gå for vidt, var der kun få, der greb ind. Det er ikke så mærkeligt, at børn ikke kunne lide at se det. De forstod ikke, hvad kvinderne havde gjort og fik ikke forklaret, hvad det betød at ”gå med tyskere”.

”Og så husker jeg for øvrigt, det var dagen efter fjerde maj, at jeg var nede på Torvet, hvor alle de piger, der havde ligget i med tyskerne, som blev kaldt feltmadrasser, der husker jeg også, at det kunne jeg ikke lide. Jeg ville ikke være der og se de blev klippet. Det kunne jeg ikke fordrage. Det kan jeg faktisk godt huske, at det var rigtig modbydeligt. Og man vidste jo ikke rigtigt – man fik jo ingenting at vide. Dengang, som niårig, da vidste man jo ikke noget som helst. Som de unge i dag ved det hele, det gjorde vi ikke. Vi var virkelig uvidende.”

- Lis Carlsen

Modstandsbevægelsen havde ikke noget med klipningerne at gøre. Pigerne blev straffet af civile uden nogen form for advarsel eller rettergang – det, der kaldes selvtægt. Det foregik på åben gade, og på Axeltorv blev flere piger samlet og klippet samtidig.

”Vi så at nu kom de med nogen, der skulle ned og have håret klippet af nede på Torvet. Når jeg skulle ned efter aviser, og så kørte den vej, så så jeg de stod dernede, og så står man jo af og skulle kigge med. Og da skete det jo et par gange, at man overværede at de blev klippet. Håret lå og flød, det var blæsevejr, det fløj jo bare rundt. Jeg så i hvert fald én, der blev klippet ved at de tog en tot ved øret og klippede af op og så ved den anden side. Og så tog de hele fortoppen og klippede af ligesom de kunne rundt, så hun så ud som et pindsvin. Jeg synes, det var så synd for det flotte hår. De hylede og de skreg og de skabte sig fuldstændig vildt og hysterisk. En skulle holde dem mens den anden klippede. Jeg syntes, det var lidt uhyggeligt. Og jeg ved da godt, vi sagde, de var nogen værre nogen. Fordi de havde rendt med tyskerne. Men alligevel så syntes man trods alt at det var forfærdeligt, de skulle have håret klippet af. Der var ingen, der turde tage tørklæde på hovedet efter, fordi alle dem der havde tørklæde på, det var dem, der var klippet. Jeg brugte meget at tage tørklæde om hovedet og binde under hagen. Men efter den tid da skulle vi ikke have tørklæde på mere - ikke i en periode.”

- Ella Mortensen

Klipningerne af tyskerpigerne medførte, at mange holdt op med at gå med tørklæde. I 1940erne var det meget almindeligt, at kvinder og piger i alle aldre gik med tørklæde om håret udenfor. Men da de klippede tyskerpiger gemte deres skaldede hoveder og skæve korte hår under tørklædet, ville andre ikke risikere at blive sat i bås med dem.

Modstandsbevægelsen

Allerede på et tidligt tidspunkt var modstandsgruppen i Fredericia den stærkeste og bedst organiserede i Sydjylland. Det er dog ikke muligt at sætte en nøjagtig dato for, hvornår modstandsarbejdet begyndte i Fredericia. Fredericia-afdelingen af det nystartede parti Dansk Samling holdt en række foredrag med folk, der havde skarpe holdninger til tyskerne. Medlemmer af Kommunistpartiet gjorde en indsats for at forberede sig på at gå under jorden og få partiet til at overleve. Der opstod "Frit Danmark"-grupper, som udgav et illegalt blad med samme navn. Grupperne var ikke partipolitiske. I Fredericia blev bladene trykt på Døveskolen ved Østervold, kun 300 meter fra Kasernen, hvor de tyske soldater holdt til.

"Min mor var også blandet lidt ind i det, for hun delte illegale blade ud. Ikke sådan i stor stil, men hun fik et bundt en gang i mellem. Og så var hun så smart, hun gemte dem under madrassen. Det har jeg tit grint af. Det var det første sted, de ville finde dem. Men dem delte hun ud til nogen, hun vidste havde det rette sindelag. Fordi det kunne være farligt. Der var mange, der blev fængslet eller røg i koncentrationslejre, hvis de delte ud af sådan noget."

- Aksel Sommerby

De første år af krigen bestod sabotagen mest af overklipping af tyskernes telefonledninger og brandstiftelse på tyske depoter og virksomheder, der arbejdede for værnemagten. Men i 1943 begyndte det skjulte modstandsarbejde at blive mere organiseret. Fra våbenedkastninger forskellige steder i Jylland kom der våben og sprængstof til byen, og nu begyndte sprængningerne. Som trafikknudepunkt var Fredericia en vigtig by for tyskerne. De benyttede jernbanen og store dele af havnen, og Lillebæltsbroen var bevogtet. Der var derfor mange tyske soldater i byen, og netop fordi tyskerne havde brug for jernbanen, var der omkring Fredericia meget jernbanesabotage, hvor skinner og materiel blev ødelagt. Det medførte forsinkelse for tyskernes transporter.

Det var ikke ufarligt at være med i modstandsgrupperne. Hvis man blev taget med våben eller skjulte sprængstoffer, illegale blade eller breve om sabotage, blev man arresteret og sendt til Staldgården ved Koldinghus, hvor Gestapo havde hovedkvarter. Her ventede der forhør og i nogle tilfælde tortur. Mange arresterede blev sendt videre til Frøslevlejren eller til fængslerne i København, hvorfra nogle blev sendt i koncentrationslejre. Efter to at stikkere afslørede og arresterede flere af Fredericias fremtrædende modstandsfolk, blev grupperne meget mere forsigtige og påpasselige.

”Og min far – jeg ved ikke, hvad han lavede, for det fik vi aldrig at vide – men han havde meget travlt. Han var ikke meget hjemme. Han var bremser ved banen på det tidspunkt. Men om han har været med til noget sabotage – jeg ved det ikke. Og det tror jeg, det var sådan noget, for somme tider så kom der besked og så skulle han af sted. Og så havde han sådan en gummiknippel med blykugler i, der hang indenfor døren. Sådan en rød gummivandslange han havde fyldt med blykugler og en snor op omkring. Og hver gang det ringede på døren, da tog han den fat. Og vi måtte også - hvis han ikke var hjemme - måtte vi godt bruge den, hvis vi kunne. Jeg ved ikke, hvorfor den var der. Han har haft fingrene i et eller andet. Men jeg har aldrig hørt nogen historier om det.”

- Aase Folmann Petersen

Det var generelt sådan, at børn ikke fik noget at vide. De kunne måske lytte med, når forældrene hørte de danske nyhedsudsendelser på den engelske radio, men holdningen dengang var, at børn ikke skulle have noget at vide og ikke måtte spørge. Og så måtte man jo nøjes med, hvad man ellers kunne opsnuse og få at vide af andre.

"Børn hører meget. Det, den ene ikke hører, det hører den anden. Vi snakkede om, at der boede en skomager – han havde ikke skomagerbutik – og han var polak, og ham mente vi nok, at han var med i en modstandsgruppe. Der kom så mange. Men vi holdt vores mund med det. Vi vidste godt, at sådan nogle der var det, de blev enten kørt til Tyskland til koncentrationslejre og måske ikke kom hjem mere. Så vi holdt faktisk vores mund med det."

- Ruth Bjarup

Det lykkedes modstandsgrupperne i Fredericia at lave succesfuld sabotage af flere omgange, selvom mange aktioner også blev afblæst eller forpurret af tyskerne. Men sabotagen gik ikke ustraffet hen. Ganske vist havde tyskerne ingen syndebukke, men Schalburgkorpset, som var danskere i tysk tjeneste, lavede hævnaktioner flere steder i byen. Hotel Landsoldaten blev sprængt, muligvis som hævn for jernbanesabotagen. Da en tyskervenlig ostehandler fik ødelagt sin butik, kom reaktionen allerede et par dage efter, hvor Restings Isenkram blev sprængt. Også Fredericia Teater blev sprængt som hævnaktion så sent som marts 1945.

”Og en ting jeg kan huske, det var da de sprang teatret i luften. Da røg vinduet i vores soveværelse. Det dér tryk dér. Så var der Schalburgtage, det var når de tyske håndlangere gjorde det. Det skulle se ud, som om det var modstandsbevægelsen. Det vidste folk med det samme, at det var Schalburgtage. For eksempel så var der en boghandler, der hed Grønbæk, han var nazist. Hans boghandel røg sig en tur. Så var der en ostehandler, hans butik røg sig også en tur. Så var der Resting, det var en isenkræmmer, men det var Schalburgtage, det vidste vi, for han var ikke nazist. Sådan noget, det vidste folk. Teatret var også Schalburgtage. Hvorfor skulle modstandsbevægelsen ødelægge byens teater? De ville da være sindssygt.”

- Aksel Sommerby

I marts 1945 blev ti sabotører fra Taulov- og Fredericia-gruppen anholdt. De blev senere ført til København, hvor de ni af dem blev henrettet den 19. april - kun 15 dage før Frihedsbudskabet. Henrettelserne var de sidste i Ryvangen under Besættelsen.

Barn under krigen

Børnene i og omkring Fredericia mærkede især besættelsen ved de mange tyske soldater i gaderne, kravet om at bære og fremvise legitimationskort og selvfølgelig mørklægningen: For at undgå at Danmark blev et bombemål, var det allerede fra Besættelsens begyndelse 9. april 1940 bestemt, at der skulle være mørkelagt over hele landet fra kl. 20.00. Derfor var der ingen gadelys i byerne, og alle vinduer skulle dækkes med mørklægningsgardiner. Et andet brud på den normale hverdag var luftalarmerne, hvor man skulle gå i beskyttelsesrum og vente på faren var drevet over. Læs og hør mere om dette under temaet Luftalarm.

En af de største forandringer for børn under Besættelsen var skolegangen. Mange skoler var inddraget af tyskerne, så børnene måtte have undervisning på andre skoler i forskellige lokaler i byen. I aviserne blev det løbende annonceret, hvor og hvornår undervisningen for forskellige klasser fra forskellige skoler ville foregå. Det kunne være i baglokaler hos for eksempel tandlæger eller cykelsmede, på restauranter eller hjemme i stuen hos læreren. Mod krigens slutning var skolegangen meget begrænset for de fleste børn på grund af manglen på lokaler.

”Det har nok også været omkring '43, så tog de Købmagergade Skole. Så kom vi ud og gå først på gymnasiet, det gamle gymnasium, men der var vi ikke andet end en uges tid, og det var bare sådan nogle timer, så tog tyskerne også den. Så røg vi ud på Egumvejens skole. Og der gik heller ikke ret lang tid, så snuppede de også den. Så kom jeg ned og gå på privatskole, Krohn-Rasmussen. Det var sådan noget med to timer hver anden dag. Vi endte nede på KFUK hver anden dag i to timer. For mig var det rent svir, for jeg kunne ikke fordrage at gå i skole.”

- Aksel Sommerby

Selvom krigene påvirkede hverdagen, fik børn blev ikke fortalt eller forklaret ret meget. I 1940'erne var det ikke almindeligt, at der blev diskuteret politik, mens de hørte på det.

”Men det siger jo noget om, hvor lidt børn blev involveret i sådan noget. I dag, hvor man ser alting på fjernsynet – det gjorde vi ikke. Mine forældre holdt det væk fra os, det er jeg helt sikker på. For vi har efterfølgende talt om det. Og da har min mor sagt: ”Jamen det var vi da fuldstændig klar over.” Min far kendte også alle de modstandsgrupper, der var, men han var ikke selv med. Men han kendte til det. Han er også blevet opfordret, men han turde simpelthen ikke.”

- Lis Carlsen

Alligevel har de fleste børn opfanget lidt af hvert under Besættelsen. I langt de fleste hjem hørte man den danske nyhedsudsendelse på den engelske radiokanal BBC hver aften, og her fik mange børn lov at lytte med. Så langt de fleste børn vidste godt, at tyskerne ikke burde være der og ikke var ønskede.

”Vi snakkede meget, børnene imellem. Vi var faktisk meget bevidst om politikken omkring det hele. At Tysklands sammenbrud var nær. Og så var der nogen, der sagde: ”Hvis krigen rigtig kommer tæt på, så skal vi ud på landet. Og interneres derude.” Vi havde jo sådan nogle identitetskort på os, hvis der skulle ske noget, hvis vi kom væk fra forældre og sådan noget.”

- Ruth Bjarup

Mange børn var bange for de tyske soldater, mens andre havde behov for at vise, at de ikke

brød sig om tyskerne ophold i Danmark. Mødre og unge piger hæklede Royal Air Force huer til deres børn og søskende. Huen var nærmest en kalot med en rød cirkel i midten, omkranset af en hvid og en blå kant, ligesom det engelske flyvevåbens mærke. Sådan kunne man på en diskret måde vise sin sympati for de allierede tropper. Det var naturligvis ikke velset af tyskerne, men sjældent noget, der blev grebet ind overfor.

"Jeg har også en sjov historie omkring lige før krigens slutning. Min mor havde lavet Royal Air Force huer til os. Vi var fire børn og tre skolebørn. Og dem havde vi en kamp med vennerne om, hvem der turde gå længst med de huer på hen til de tyskere, der stod ved broen. Der var vagt på broen over Prangervej. Hvem der havde den længst på inden vi puttede den i lommen, for vi var jo bange for dem. Og tyskerne de grinede, for de vidste det jo godt, det var jo ikke andet end store knægte der i '45, de var jo ikke meget ældre end os skolebørn."

- Lis Carlsen

Ella Mortensen har fortalt, hvordan hun og klassekammeraterne bevidst lod være med at binde deres engelskbog ind i papir. Omslaget på bogen var nemlig et stort engelsk flag, så ved at gå med bogen kunne man fremvise det engelske flag og dermed vise, hvem man holdt med. For mindre børns vedkommende var det mest et spørgsmål om at forsøge at slippe af sted med at drille de tyske soldater.

”Så blev vi flyttet fra Slesvigsgade til Købmagergade Skole i fjerde klasse. Tyskerne, de begyndte at komme ind – jeg ved ikke hvor meget plads, de fik i starten – men jeg kan huske, der var mange cykler. Der kom de på cykel. Når vi så havde håndarbejde, så tog vi vores knappenåle med ned, og så gik vi ind og stak knappenålene i – indtil det blev opdaget. Så fik vi besked på, at vi skulle lade cyklerne stå i fred. Så der var der lidt ballade med cyklerne.”

- Ella Mortensen

For mange store drenge var det en drøm at komme med i modstandsbevægelsen og være med til at gøre noget, der gjorde en forskel. Selvom mange modstandsfolk kun var gymnasieelever, tog man de fleste steder ikke nogen med under 18 år.

”Vi ville også gerne være med i modstandskampen. Før kapitulationen, mig og en nabo dreng, vi vidste de ville ikke tage sådan nogle drenge med, men vi ville gerne. Og så udspekulerede vi en plan, for vi havde jo hørt, hvordan sabotørerne de gjorde. De lagde en nøjagtig plan. Oppe ved landevejen, parallel med landevejen, havde de deres egne telefonledninger stående på pæle. I zigzag. Vi kunne da gå over en mørk nat, men ikke i måneskin og så save dem af. Men det kunne ikke nytte noget, vi tog vores fars sav, for hvis vi nu i kampens hede skulle miste den, så manglede han jo sin sav, og så var vi jo afsløret. Men vi lagde en plan og hvis der kom en bil, havde vi lavet en flugtvej, vi skulle tage. Og begge to havde vi værelser sådan vi kunne snige os ud.

Men vi fik dem savet over. Den ene fik vi savet over og en anden fik vi næsten savet over, så blev vi vist nok nervøse. Jeg kan ikke rigtig huske hvorfor. Så dampede vi af hjem. For der kom ingen biler andet end tyskere. For det var jo spærretid. Jeg mener, da den var skrappet, da var det klokken ni eller klokken otte om aftenen, så måtte vi ikke være ude. Da var der bare de tyske biler, de havde bare lidt lys. Vores største skræk var hvis de kom med hunde. Så var vi prisgivet. Men vi løb risikoen. Så havde vi også gjort lidt. Og det sjove er, ingen af os, hverken nabo drengen eller mig har nogensinde snakket om det til søskende eller forældre eller nogen. Selv 30-40 år efter.”

- Verner Jensen

Modstandsfolk brugte ofte børn til at gå ud med beskeder om mødesteder og mødetider, fordi børn kunne færdes frit i dagtimerne uden at risikere at blive tilbageholdt af tyske soldater. Da børnene generelt ikke fik ret meget at vide, har de ikke vidst, hvad deres beskeder betød, og derfor kunne de ikke afsløre noget.

Først efter Besættelsen fik de at vide, hvis nogen i familien havde været med i modstandsbevægelsen eller lavet sabotage.

”Jeg var godt klar over hvor man sloges og hvem der holdt med hvem. Det var jeg klar over. Og alligevel så blev jeg holdt udenfor på den måde, blandt andet så kom der en mand, som var forbindelsesled mellem Vestkysten - altså i modstandskampen. Han blev altid præsenteret som repræsentant Nielsen. Og en sjælden gang så overnattede han også. Der har jeg aldrig været klar over, hvad der foregik. Det blev holdt uden for min næse, så jeg ikke skulle bringe det nogen steder hen, at der kom nogen. Jeg vidste noget og jeg vidste ikke noget. Lad os sige det på den måde. Stadigvæk set med barnet og en beskyttet tilværelse. Så nej, jeg har ingen fornemmelse af hvad der egentlig var, ikke før bagefter.”

- Ulla Nagy

Flygtninge

Den 13. januar 1945 startede den sovjetiske hær en voldsom offensiv, som førte til det nazistiske Tysklands totale sammenbrud. De civile tyskere flygtede fra den russiske hær. Til fods eller på primitive hestevogne begav de sig mod vest. Mange sultede eller frøs ihjel på vejen. 14 millioner tyskere flygtede eller blev fordrevet fra deres hjem. To millioner af dem omkom.

Den 4. februar 1945 befalede Hitler, at en del af de tyske flygtninge skulle anbringes i Danmark. I de følgende tre måneder anløb flere hundrede skibe danske havne med en strøm af tyske soldater og flygtninge. Nogle gange kunne der på en enkelt dag komme mere end 10.000.

”Men det som var værst, der var da de kom i de dér kreaturvogne, ligesom de sendte jøderne af sted, sådan kom de også. Dem kan jeg endnu se, når de væltede ud og rent ud sagt besørgede overalt på sporene. Det kan jeg se endnu for mig. De sad der i lange rækker. Det var en stank uden lige. For vi kunne gå hen langs med stien, og så kunne vi komme ned på banegården. Der var en sti hele vejen hen langs med perronerne, langs med sporerne. Der kan jeg huske, at de sad der bare. Det var både børn og babyer og alt muligt. Det gjorde voldsomt indtryk på mig nede på banegården. Jeg boede tæt på, hvor der var rigtig mange flygtninge. På Dådyrvej. En sidevej til Prangervej. Jeg gik på Slesvigsgade Skole. De boede nede omkring Slesvigsgade Skole og nede ved barakkerne, der blev lavet nede ved Oldenborggade. De boede så usselt og alt den ekskrementer, der var. Og de børn, dem havde jeg rigtig rigtig ondt af. Det var nok det, der gjorde allermest indtryk på mig.”

- Lis Carlsen

Flygtningene var især af kvinder og børn og gamle, og elendigheden var stor. De var underernærede, snavsede og lusebefængte, og mange af dem var alvorligt syge. Til indkvarteringen af flygtningene beslaglagde tyskerne skoler, forsamlingshuse, hoteller, fabrikker og sportshaller.

"1943, da boede vi endnu i Kongensgade 42. Og da kom der tyske flygtninge ind i den gamle latinskole. Det var børn i massevis og unge og gamle kvinder. De var sørgelige at se på. Vi havde Bager Jensen på hjørnet af Kongensgade. De stod uden for forretningen og savlede, fordi der stod mad og brød der indenfor. Men de kunne jo ikke give dem noget. De måtte jo ikke gå ind. Og hvis du så, hvordan de var klædt. Lag på lag på lag. Og ingenting. Der var en gang, min mor hun var helt syg, hun var grædefærdig - der kom sådan en gammel, gammel kone med træsko på og bare ben og det var vinter. Hun ville så gerne have gået ud og givet hende et par strømper. Men hun turde ikke. Fordi for det første så kunne hun risikere at få ballade og nogen kunne se det og hvor havde vi fået strømper fra. Men se sådan nogle gamle mennesker de kom gående der. Det var forfærdeligt. Vi så mange derhenne fra."

- Ella Mortensen

Den tyske besættelsesmagt havde ansvaret for at skaffe flygtningene føde, husly og lægehjælp. Men mange flygtninge fik ikke mad, de syge blev ikke behandlet, og dødeligheden var uhyggeligt høj. Omkring 17.000 tyske flygtninge døde i Danmark. Langt de fleste af dem omkom i 1945 i månederne omkring Befrielsen. Over halvdelen af de døde var børn.

Ved Befrielsen overtog de danske myndigheder ansvaret for de godt 240.000 flygtninge, der på dette tidspunkt befandt sig i Danmark.

I Fredericia var der foruden 2000 tyske soldater og 3100 sårede også cirka 3300 flygtninge. De fleste forlod hurtigt byen efter Befrielsen, og hovedparten af dem kom til Oksbøllejren i Vestjylland. Selvom alle danskere var lykkelige for at blive fri for tyskerne, havde mange ondt af dem, der nu skulle tilbage. Store dele af Tyskland var i ruiner, så ingen vidste reelt, hvad de ville komme hjem til.

"I løbet af dagen – da måtte vi rende ned for enden Calvinsvej til Vesterbrogade ved bager Dalgaard dernede på hjørnet. Da måtte vi tøser rende ned og stå og se tyskerne, der marcherede hjem. Trætte. De var sølle at se på. Med motorcykler, barnevogne og cykler. Trak af sted. Trætte og beskidte. Så gik de mod Banegården. Det gjorde stort indtryk, de var så sølle."

- Aase Folmann Petersen

De danske myndigheder ønskede at sende de tyske flygtninge hjem så hurtigt som muligt. I Tyskland var der dog stor nød og mangel på mad i den første tid efter krigens afslutning. Briterne gav derfor de danske myndigheder besked om, at flygtningene foreløbig skulle blive i Danmark.

Rundt omkring i landet blev der opført lejre af træbarakker, hvor de blev samlet. Lejrene var bevogtede, og det var forbudt for almindelige danskere at omgås flygtningene, for det var ikke meningen, at de skulle integreres i det danske samfund. De skulle bare opbevares, indtil de kunne sendes hjem igen.

Også i Erritsø var der tyske flygtninge:

"Forsamlingshuset, der var flygtninge i nogen år. Og dem havde man egentlig ondt af. Man kunne ikke gå og hade dem alle sammen. De ville meget gerne have kontakt med nogen. De samledes meget uden for forsamlingshuset og snakkede og kiggede forsigtigt rundt til alle sider. Min mand og svigerfar boede lige der. De var jo nærmest krydsnaboer. De kom med nogen små glas – tomme, som var rengjort og alt muligt. Og der var drysset en lille smule kaffe nede i bunden af sådan et glas. Og så kom de hen til min svigermor og spurgte, om de godt måtte bede om lidt varmt vand, til at lave kaffe af. Der var flere, der hjalp dem, for det var ikke til at holde ud at se på. Børn – de var jo prisgivet. Det er frygtelig svært at få det håndteret på en ordentlig måde. Man ville først og sidst heller ikke have skyld for at forkæle dem. Bagefter kan man ikke andet end ryste på hovedet."

- Inger Heise Olsen

I takt med at forholdene i Tyskland langsomt blev bedre, fik de danske myndigheder lov til at begynde hjemsendelsen af de tyske flygtninge. De første blev sendt tilbage i november 1946. De sidste forlod Danmark i februar 1949.

Forholdet til tyskerne

Fra besættelsesmagtens side var holdningen, at tyskerne var kommet for at hjælpe Danmark mod englænderne. De fleste tyske soldater bestræbte sig på at være høflige og ordentlige og ønskede ikke at skabe unødigt ballade. Men langt de fleste danskere ønskede absolut ingen kontakt med de tyske soldater.

”Min mors bror, han blev på et tidspunkt gift med en tysk kvinde – det var længe før krigen. Og boede i Tyskland og de fik to børn, men så blev de skilt. Og så flyttede min morbror tilbage til Danmark og senere kom datteren herop, men sønnen blev dernede ved moderen. Da vi når til 1940, så skulle han være tysk soldat. Det var altså min mors nevø. Det er noget, jeg har fået fortalt, på et tidspunkt havde han skrevet til dem, at han ville gøre ville komme forbi Fredericia, han ville gøre ophold på Fredericia Banegård, han kom med et troppetog, og han ville gerne hilse på min mor og far. Det var de ikke særlig glæde for. Jeg kan ikke huske om de gik derud – det gjorde de nok. Det var min mors nevø, men de var ikke glade ved det. Han har stået i uniform og det hele.”

- Kirsten Peier

Gennem hele besættelsen var den generelle stemning i befolkningen, at tyskerne skulle mærke, de ikke var velkomne. Man talte kun til soldaterne, når man blev adspurgt, og mange gik simpelthen over på den anden side af gaden, hvis tyske soldater kom imod dem på fortovet.

”Det var sådan under hele krigen, at vi snakkede ikke med tyskerne. Vi undgik dem. Vi sagde ikke noget til dem, men vi undgik dem. Hvis der var én, der spurgte om vej, det var kun lige, du ved. Det var ikke noget med ”Nå, hvor kommer du fra?” Overhovedet ikke. Det kan folk ikke rigtig sætte sig ind i. Sådan var det. Min mor, hun så dem ikke, når vi gik på gaden. Det må have været grimt for de tyske soldater. De kunne være der, men de kunne godt mærke, de var i hvert fald ikke velkommen.”

- Aksel Sommerby

I Fredericia var der over 2000 soldater, som holdt til på kasernen samt på flere beslaglagte skoler og andre offentlige bygninger. Ude i oplandet var det ofte i forsamlingshusene, soldaterne holdt til. Nogle steder forlangte værnemagten, at folk skulle lade tyske soldater overnatte i lader og tilbygninger, hvis det var nødvendigt.

I Brugsen i Erritsø var tyske officerer privat indkvarteret:

”Hjemme i brugsen – vi havde jo ikke lader eller udhuse, som man har på en gård. Så blev der indkvarteret tyske soldater, hele regimenten næsten, og dem der kom på gårdene de havde det jo nemt. For at komme ind i en lade og lægge sig i noget halm, det er jo ikke så bøvlet. Og hjemme i brugsen, da kom de så, og da kunne de godt se der ikke var en lade eller noget hø, man kunne lægge sig i. De kom simpelthen ind og boede på vores gæsteværelse. Og det var på det private loft. Ved siden af var soveværelset, ved siden af boede der to kommis'er, ved siden af boede der en ekspeditrice og nogle piger, og vi børn. Vi boede alle sammen deroppe. Det var egentlig lidt underligt. Jeg kan såmænd ikke engang huske de var hjemme, jeg tror kun de var hjemme om natten. Det var ikke sådan de tiggede om mad, de kiggede lidt ind i køkkenet, når min mor stod ved et kæmpestort komfur, men vi bød heller ikke til, for det var sådan set heller ikke sagen for os. Vi havde ikke nogen som helst besvær med dem. De vidste i hvert fald hvordan man skulle opføre sig. De var rene og pæne. Høflige og velopdragne. De snakkede ikke med nogen.”

- Inger Heise Olsen

På landet var det ikke helt så ildeset at handle med tyskerne, for ifølge tysk bestemmelse kunne man ikke nægte de tyske soldater at handle i danske butikker. Her var der oftest kun én købmand, så tyskerne kunne ikke gå andre steder hen, hvis de manglede noget. Men de fleste butiksejere brød sig absolut ikke om, at der kom tyskere i deres butik.

En tysk soldat kom jævnligt i købmandsbutikken i Egum:

”Der var jo ikke så langt op til jernbanen, der kommer fra Fredericia. Og der gik altså tyske soldater deroppe og gik vagt. De kom jo somme tider ned og ville handle, købe et eller andet, de der soldater.

Jeg kan huske de sidste år, der var der specielt en, han var ikke helt ung, han var i hvert fald ked af alt det pjat der. Han viste os billeder af sin kone og sine børn. Og han kom engang, det har været sådan omkring ved den tid hvor der har været nyhedsudsendelser fra London. Mor hun var i hvert fald gået fra stuen og ud, da han kom og havde ikke lukket døren ind til stuen, og da kørte radioen. Da havde han det sådan med at trække hen og være ved den dér dør, og Mor hun var jo ved at dø af skræk. Hun skulle have haft den dør lukket, for han kunne jo høre, hvad der blev sagt derinde og hvis han nu forstod det.

Men det endte altså med at han gjorde sig ærinde ned sådan på det klokkeslæt, og så til sidst sagde han rent ud om hun ikke ville lukke døren op, fordi han ville godt høre. Så han har bare været meget interesseret i, at det hele det skulle få en ende.”

- Gerda Brockhusen

Mod slutningen af krigen blev forbud og spærretid skærpet, og folk blev mere og mere trætte af besættelsesmagten og alle de besværligheder, den medførte. Samtidig gik mange af de tyske soldater i Danmark blot og ventede på at komme hjem. I det sidste år af krigen gik det skidt for Tyskland efter Hitlers mislykkede angreb på Sovjetunionen, og nogle soldater havde mistet troen på, at Tyskland kunne vinde krigen.

Da krigen var slut, skulle de tyske soldater gå hele vejen hjem. Der var udsendt meddelelse om, at danskerne ikke måtte hjælpe dem eller tale til dem. Men mange fik dog alligevel ondt af de udmattede og sultne soldater, som ikke vidste, hvad de ville komme hjem til.

”Og så da de gik hjem, tyskerne, da de efter krigen gik hjemad, så slog de sig ned oppe i skoven oven for mit hjem oppe på Skuldebjerg Allé, eller helt inde i skoven. Der slog de lejr, nogle af dem, der vandrede hjemad. De kom ned til os. Ude i baggården stod de her unge mennesker og barberede sig ved vandtruget ude i baggården. Og de bankede på vinduerne og de ville have butter og flæsk og æg. Men vi gav dem, hvad vi kunne undvære. De var jo sultne. Det var heller ikke sjov, at sådan nogle unge knøse, de... og de skulle jo gå hjem til Tyskland.”

- Lilly Krogh

Under krigen kaldte tyskerne Danmark for ”Flødeskumsfronten”, både fordi der ikke var åbne kampe, og fordi forsyningerne var langt bedre her end mange andre steder i Europa. Da der var fredeligt i Danmark, blev det en post for dem, der ikke var egnede til de hårde fronter. Især mod slutningen af krigen var de fleste tyske soldater i Danmark enten ældre mænd eller helt unge drenge. Deres udstyr og uniformer var hverken det nyeste eller det bedste, og på hjemmarchen blev de frataget både våben og oppakning af de danske myndigheder.

Luftalarm

Når allierede flyvemaskiner fløj ind over Danmark, blev der blæst luftalarm. Sirenerne satte i med en stigende og faldende hyletone, der varede et minut. Når der var luftalarm, standsede trafikken, og alle mennesker skulle i løbet af tre minutter gå til et beskyttelsesrum. I Fredericia var der i løbet af krigen 100 luftalarmer. I nogle byer var der flere, i andre langt færre.

”Og så var der en dag hvor jeg var på vej hjem fra skole, og så blev der luftalarm lige, da jeg var kommet ned til min cykel. Og jeg tænkte: ”Jeg skal i hvert fald hjem, jeg skal ikke i beskyttelsesrum herinde. Så jeg cyklede ud af Strandvejen – fuld blæs på - og jeg blev heller ikke standset. Så kom de nærmere. Jeg tror nok de smed nogen dybvandsbomber, i hvert fald gav det nogle brag. Og inde på Hannerup Pavillion, den havde tyskerne også okkuperet. Det var en bestemt gruppe - de skød derovre fra. De havde luftværn. Så begyndte de at skyde. Da jeg var lige ud for med Sanddal Strand på venstre hånd, så begyndte det at fløjte om ørerne på mig. Så kravlede jeg ned i grøften. Så trak jeg min cykel over, så lå jeg dér dækket af min cykel. Det var ikke behageligt. Det er en af de helt grimme ting.”

- Inger Heise Olsen

Overalt i Danmark blev der lavet beskyttelsesrum. De blev indrettet i kælderen under huse og beboelsesejendomme og på arbejdspladser, skoler, hospitaler, teatre og andre steder, hvor mange mennesker var samlet. Landet over blev der også bygget cirka 5000 *luftværnsbunkere*, som var huler gravet ned i jorden og foret med armeret beton. I Nørre Voldgade kan man stadig se flere af disse – blandt andet den, der i dag er Bunkermuseet. Også Prinsens Port blev muret til og brugt som beskyttelsesrum.

Men mange huse og ejendomme havde ikke noget beskyttelsesrum, og så måtte man finde på noget andet. Nogle gik ud i opgangen og sad på trappen, andre kravlede ned under spisebordet, og nogle kravlede blot længere ned under dynen. Chansen for at overleve et luftbombardement var dog noget større, hvis man sad i et kælderrum, end hvis man bare lå i sin seng.

"Vores beskyttelsesrum i Bjergegade. En etageejendom. Det nederste, det var en høj kælder. Det var sådan nogle fire-fire-stolper, der var sat op til at afstive. Så var der kasser uden for vinduerne med noget på, og så træ yderst. Det var vores beskyttelsesrum. Den tyvende april, det var Hitlers fødselsdag. Da var der altid meget flyaktivitet i luften. Og vi kunne godt høre tyskernes fly. Vi kunne godt høre forskel på englænderne. Den tyvende april var der luftalarm og så skulle vi i kælderen. Det var som regel om natten. Det var både spændende og selvfølgelig var det også farligt. Fordi huset var afstivet, hvis der kom en bombe. Og det vidste vi godt. Hvad nu hvis der kom en bombe? Så skulle man sidde tæt ved en stolpe, fordi så brasede det ned midt imellem dem. Så havde folk termokander med og tæpper. Så sad vi dernede i kælderen, alle sammen fra ejendommen og hyggede os."

- Ruth Bjarup

I beskyttelsesrummene sad folk og ventede, indtil afblæsningen kom: en høj, konstant tone, der også varede et minut. Signalet betød, at luftalarmen var forbi, og at folk måtte komme op igen.

I alt blev der kastet over 25.000 bomber over Danmark fra allierede fly, primært britiske. Det lyder voldsomt, men sammenlignet med andre europæiske lande, er det et beskedent tal. I krigens sidste tid i Tyskland kunne der på en enkelt dag falde en væsentlig større bombemængde.

"Det var sgu rigtig uhyggeligt. Fordi det kom som en fjern summen. Og det kom altid når det var mørkt. Det var den engelske måde, de bombede om natten. De kom flere hundrede, op til 700 maskiner, kom samlet. Og den lyd, den glemmer jeg aldrig. En maskine havde fire motorer, og hvis der var 6-700, og de går på samme omdrejninger, det gav sådan en rigtig dyb lyd. Den brummede og steg og faldt. Det var uhyggeligt. Jeg tror, man kunne høre det en halv time, før de kom. Jeg var rigtig bange, fordi jeg tænkte: "Hvad nu, hvis de taber en?". Naiv er man jo som barn. Det var vejen ned over, ned til Tyskland. Så blæste de luftalarm. Det var så det. Vi kunne ikke gøre noget. Vi kunne ingen steder gå hen. Hvor skulle vi gå hen? Og så kom de tilbage en time eller to efter, så havde de afleveret det, de skulle aflevere. Så kom de tilbage af samme rute. Så kunne det somme tider være, at nogen af dem var blevet beskadiget. Jeg har set et par gange, at der kom nogen med ild i.

Der var nogle gange, hvor det gik rigtig hedt til, og jeg mener det var fordi, det var til Hitlers fødselsdag. Så var der nogen af de dér fly, de brød ud af formationen for at provokere. Tyskerne, de skød alle mulige steder fra, og det var noget vildt noget. Der var man ekstra bange. Så somme tider, så var jeg alene hjemme om aftenen. Og så hvis der var luftalarm og så jeg lå der alene, så var jeg ekstra bange."

- Aksel Sommerby

Frygten for at flyene skulle tabe en bombe var slet ikke så naiv. De fleste af de nedkastede bomber skulle ikke have ramt Danmark, men blev smidt på grund af fejlnavigation. Når det var dårligt vejr og piloterne havde svært ved at se noget, kunne de let havne mange hundrede kilometer fra deres mål. En britisk bombeflyver kunne ved en fejl smide sine bomber over en jysk by i den tro, at det var en by i det nordlige Tyskland. Andre gange blev bomberne kastet fra fly, der havde maskinskade eller var ramt af tysk beskydning, og som var nødt til at lette sig for bombelasten, inden turen gik tilbage til Storbritannien.

"Om natten, når jeg hørte der kom en flyvemaskine – og jeg synes jo det lød ligesom – det kunne jeg ikke lide. Indtil jeg kom i tanker om, der er fred nu. Der er ikke noget at være bange for. Men den fornemmelse dér, den kan jeg godt stadig føle. Den angst dér, der så fortog sig langsomt."

- Kirsten Peier

Ved siden af de tilfældige bombenedkastninger fandt der et mindre antal planlagte luftangreb sted mod mål i Danmark. De vigtigste angreb var Royal Air Forces bombardementer af Gestapos hovedkvarterer på Aarhus Universitet (31. oktober 1944), Shellhuset i København (21. marts 1945) og Husmandsskolen i Odense (17. april 1945).

Knaphed og rationering

Allerede før Besættelsen var regeringen nødt til at begrænse befolkningens forbrug. Det skete gennem et rationeringssystem, hvor bestemte varer kun kunne købes, hvis man samtidig afleverede et tilhørende rationeringsmærke. Rationeringsmærkerne blev udleveret til alle husholdninger med jævne mellemrum. Løb man tør for mærker, måtte man ikke købe mere af den pågældende vare, før man fik nye mærker. På den måde kunne det begrænses, hvor meget folk købte.

Allerede i september 1939 blev benzin og kul rationeret i Danmark og snart fulgte sukker, kaffe og te. Inden udgangen af 1940 var yderligere dagligvarer som brød, gryn, smør, margarine og sæbe blevet rationeret. Der var størst mangel på varer, som ikke kunne fremstilles i Danmark og fra januar 1942 var der for eksempel ikke mere kakao og kaffe til salg.

Sammenlignet med resten af Europa var danskerne dog heldige, hvad mad og fødevarer angik. Man omlagde kosten efter, hvad man kunne få, men det var de færreste, der ligefrem sultede.

"Vi fik da mad hver dag. Hestekød det kunne vi da få. Og så fik vi selleribøf og rødbedebøf. Man købte også ben, og dengang var ben jo altså - da kunne man få til frikadeller, hvis man pillede kødet fra. Så fik vi alt for meget mælkemad. Det var ikke mig, men man skulle jo spise op. Jeg kom for sent hver gang vi skulle have vælling. Uh, det fløj op og ned gennem halsen. Fløjlsgrød. Uh, det var også ækelt. Man måtte ned med det. Men jeg hadede det."

- Lis Holleufer

Formålet med rationeringen var at undgå, at Danmark hurtigt løb tør for varer. Men den skulle også sikre, at varerne blev fordelt nogenlunde ligeligt i befolkningen. Rationerne var til en vis grad tilpasset folks behov. Folk, som udførte hårdt arbejde, kunne få tildelt flere rationeringsmærker til madvarer. Familier med småbørn fik flere mærker til sæbe.

”Så længe vi var børn og de unge boede hjemme, da havde Mor altid nok, fordi hun fik rationeringsmærker ved os alle sammen. Så det gik jo fint. Vi fik ikke sådan noget som kaffemærker, det var kun de voksne. Vi fik sukker og mel og smør og margarine og hvad der ellers var, der var mærker på, vi skulle have. Det fik vi jo alle sammen. Det var ikke altid, vi fik så meget. Det var kun et bestemt antal mærker, der blev givet fri i hver måned eller uge. Det blev givet fri sådan hen ad vejen. Den sidste gang, der blev udleveret rationeringsmærker, det var oktober 1952.”

- Ella Mortensen

Manglen på varer medførte, at man begyndte at fremstille erstatningsvarer.

Opfindsomheden var stor - både på fabrikkerne og i hjemmene. Man begyndte at lave sko af fiskeskind og sandaler af træ, da der blev mangel på læder. Man lavede erstatningskaffe af roer, cikorie og byg. Der blev blandet ler i sæben, så den var mere drøj.

Erstatningsvarerne var desværre sjældent af særlig god kvalitet. Men generelt var folk kreative og fandt på alternative løsninger.

"Petroleum var rationeret. Hjemme, så stillede min bror en vindmølle op. Og bilerne var klodsede op, de danske biler. Og de akkumulatorer, dem lånte han ved dem, der havde bil. Og lavede strøm med den vindmølle dér. Så vi fik lidt strøm foruden at vi havde petroleum, den smule, vi kunne få. Når det blæste, kunne det give et godt lys. Men det var da et supplement. Det var den måde, vi fik lys på."

- Lilly Krogh

Al privat bilkørsel stoppede fra april 1940, fordi der ikke var benzin nok. På gårdene havde man hestevogne, men ellers måtte man cykle, hvorhen man skulle. Da der blev mangel på cykeldæk og slanger, måtte folk også finde på noget andet for stadig at kunne komme rundt på deres cykler.

"Jeg gik i skole i Fredericia og cyklede derind. Dæk kunne vi ikke få. Så jeg husker mine søndag eftermiddage, der stod vi og lappede cykler, mig og lillebror. Elendig solution, vi limede med. Det duede ikke. Så gik lapperne af. Det var et stående spørgsmål, når vi skulle ud at køre: "Har du husket lappesagerne?" Så kom vi halvvejs til Fredericia, så var den punkteret, så skulle vi lappe den. Ellers skulle vi trække hjem. Dækkene begyndte at blive slidt hul visse steder. Så havde vi et andet gammelt dæk, så tog vi sådan et stykke og lagde over og ind. Så det sagde bumbum-bumbum, lige som de gamle bumletog. Det var ujævnt. Til sidst fik jeg fast dæk på. Det var gamle bildæk, som blev skåret til, så de kunne presses ned i fælgene. Det var træls og tungt at køre på. Og så de cykler der, der var hverken gear eller noget."

- Verner Jensen

Også tøj og stof var der mangel på, men man klarede sig med genbrug i stor stil. En striktrøje kunne trevles op og strikkes til strømper, et gardin kunne sys om til en kjole, og det slidte voksentøj kunne sys om til børnetøj.

"Jeg kan huske, der var noget, der hed en byttecentral. Jeg kan huske jeg var med min mor derude, der kunne man komme med noget brugt tøj, og så kunne man få et hold nyt igen – også brugt. Så vi kunne bytte. Så kom andre også med tøj. Nogen gange skulle de ikke have noget igen. Men det var heller ikke altid man behøvede at have noget med. Man kunne godt komme og få uden at have noget med. Ellers var der kun hvad vi kunne få på sådan et mærke. Når det blev tilladt at få det. Jeg kan huske, vi fik engang nogle strømper, nogle sportsstrømper. Det var celluldsstrømper, men så var der sådan nogle små stykker træ i, vi kunne pille ud, de her småbitte spåner kunne vi pille ud. Og så fik vi det, vi dengang kaldte for murersokker. Med lodden vrang. Og når sådan et par strømper var slidt på fødderne, så syede vi jo de skafter på. Så jeg synes, det har gået med hiv og sving. Vi har aldrig manglet noget, men vi har sommetider set sjove ud."

- Ella Mortensen

Ikke alle havde penge nok til at købe varer for alle deres rationeringsmærker. Mange solgte deres overskydende mærker, selvom det var forbudt. Også varer blev købt og solgt ulovligt, det vil sige uden om rationeringen, hvilket kaldtes *sortbørshandel*. Det var især rationeringsmærker, cigaretter, sukker, kaffe og benzin, som blev handlet "sort". På sortbørsen var priserne ofte meget højere end i den lovlige handel. Sortbørshandel var meget udbredt især i byerne og blev også benyttet af ellers lovlydige borgere.

"Så var der sortbørshandel. Med rationeringsmærker og brændsel. Det var mere legalt med at bytte. Sortbørshandel, det var når der var penge med i det. For eksempel, vi måtte ikke slagte en gris og give familien inde i byen. For tyskerne ville have det. Det gik fra dem. Så det måtte vi ikke. Men vi gjorde det alligevel. Det var da bedre, at de inde i byen fik noget flæsk, end at det gik til tyskerne. For så kan jeg huske, når det blev weekend, så gik soldaterne nede på banegården. Så skulle de hjem på orlov. Så havde de pakker i massevis. Hvad de kunne slæbe. Tyskland kunne ingenting få. Det kunne vi trods alt her. Og vi var jo tvunget til at handle. Hvis der kom en tysker ind i forretningen, så skulle man handle med ham. Efter tysk ordre."

- Verner Jensen

På landet blev det almindeligt, at folk købte varer "i stalddøren". Det betød, at man købte kød eller smør direkte af landmanden på hans gård. Så behøvede man ikke aflevere rationeringsmærker.

Der var rationering på visse varer helt frem til 1953.